

تأثیر پابندی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به هنجارهای دینی بر پیشگیری از گرایش به مصرف مواد مخدر[♦]

حسین بهروان^۱
تکتم حمیدی^۲
ابوالقاسم شهریاری^۳

چکیده

هدف: هدف این تحقیق، آزمون تأثیرگذاری پابندی به هنجارهای دینی در کنار متغیرهای پایگاهی و زمینه‌ای بر پیشگیری از گرایش به مصرف مواد مخدر بوده است. **روش:** روش تحقیق، پیمایشی و جامعه آماری آن کلیه دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد و حجم نمونه معادل ۲۰۰ دانشجو بود که با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای، خوشه‌ای چندمرحله‌ای و تصادفی انتخاب شد. **یافته‌ها:** پابندی به هنجارهای دینی رابطه مستقیم معکوس با گرایش به مصرف مواد مخدر دارد؛ دختران کمتر از پسران به مصرف مواد مخدر گرایش دارند؛ افراد دارای طبقات بالای اجتماعی، گرایش بیشتری به مصرف مواد دارند؛ در مقابل، بین متأهلان و مجردان تفاوتی در گرایش به مصرف مواد مشاهده نشد. معادله رگرسیون نیز مشخص می‌سازد که متغیر پابندی به هنجارهای دینی بیشترین تأثیر معکوس را بر گرایش به مصرف مواد مخدر دارد که این متغیر خود تحت تأثیر متغیرهای پایگاه اقتصادی-اجتماعی و جنسیت قرار گرفته و تأثیر کلی آنها بر گرایش به مصرف مواد مخدر افزایشی بوده است. **نتیجه‌گیری:** تقویت هنجارهای دینی در بین دانشجویان می‌تواند تأثیر بسزایی بر پیشگیری از گرایش به مصرف مواد مخدر برجای گذارد.

واژگان کلیدی: گرایش به مصرف مواد مخدر، پابندی به هنجارهای دینی، پیشگیری، دانشجویان، دانشگاه فردوسی مشهد.

♦ دریافت مقاله: ۹۳/۱۲/۱۹؛ تصویب نهایی: ۹۴/۰۵/۲۸.

۱. استاد جامعه‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول) / آدرس: مشهد؛ پردیس دانشگاه فردوسی، دانشکده ادبیات دکتر علی شریعتی،

گروه جامعه‌شناسی / نمابر: ۰۵۱۳۷۶۲۲۴۶۶ / Email: behravan@um.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی از دانشگاه علامه طباطبائی.

۳. دانشجوی دکترای علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد.

الف) مقدمه

یکی از بزرگ‌ترین مشکلات جوامع امروزی که هر جامعه‌ای به گونه‌ای گریبانگیر آن می‌باشد، اعتیاد است. ارتباط اعتیاد با سایر انحرافات اجتماعی، مانند خشونت خانگی، کودک‌آزاری، سرقت، طلاق و ... بر دامنه آسیب‌زایی آن افزوده و این پدیده را به عاملی مخل در روند توسعه جامعه تبدیل کرده است. امروزه در نزد اندیشمندان، این معضل اجتماعی به عنوان مهم‌ترین عامل تهدید امنیت روانی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه محسوب می‌شود؛ زیرا در کلیه جوامع به‌طور روزافزونی قربانی می‌گیرد (فاضلی و مولوی، ۱۳۸۲: ۴۲) که اصلی‌ترین قربانیان آن نیز جوانان هستند. (باقیانی مقدم، ۱۳۸۷: ۴۰)

ایران به عنوان کشوری با هرم سنی جوان که در همسایگی خود بزرگ‌ترین تولیدکننده تریاک دنیا را دارد، بیش از تمامی کشورهای جهان از این بابت زیان می‌بیند؛ چرا که هم به عنوان ترانزیت مواد مخدر از آن استفاده می‌شود و هم به علت همجواری با افغانستان راحت‌تر از سایر کشورها مواد مخدر به داخل آن راه می‌یابد و به همین دلیل نیز امکان دستیابی بدین مواد در کشور ما آسان است. بنابراین، بایست به‌طور ویژه به این مسئله نگریست.

امروزه به اعتیاد در جهان و کشور ایران به عنوان یک مسئله اجتماعی و گاهی سیاسی - امنیتی نگریسته می‌شود. بسیاری از جرائم ارتكابی و بزهکاری‌های اجتماعی مرتبط با مواد مخدر است. مواد مخدر بعد از فقر، مسائل محیط‌زیست و هسته‌ای، به عنوان چهارمین بحران جهانی شناخته می‌شود. (ناظری‌پور، ۱۳۹۰: ۲۴)

وجود معتادان در هر جامعه‌ای علاوه بر آثار و پیامدهای منفی جسمانی و روانی، یکی از عوامل مهم ایجاد ناامنی اجتماعی است؛ زیرا بر اساس آمارهای به‌دست آمده، بسیاری از معتادان پس از مصرف ماده مخدر، اختیار خود را از دست داده، دچار خطا می‌شوند یا برای تهیه ماده مخدر نیز ناگزیر از انجام جرم و خطا هستند. از سویی نیز وابستگی روانی و جسمی افراد به مواد مخدر، اثرات سویی نظیر رفتارهای بیمارگونه را در پی دارد و رفتارهای بیمارگونه سبب تلاشی کردن کانون خانواده و تضعیف سایر نهادهای اجتماعی می‌شود و در نهایت، زندگی فردی و اجتماعی را با مخاطره و فروپاشی مواجه می‌سازد و معمولاً گروهی که در برابر این پدیده مهلک بیش از سایر گروهها آسیب‌پذیر است، جوانان جامعه‌اند؛ جوانانی که نقش محوری را در توسعه همه‌جانبه ایفا می‌کنند و به همین دلیل نیز شناسایی مسائل و مشکلات آنان برای رسیدن به اهداف توسعه و پیشرفت کشور از اهمیت زیادی برخوردار است. در این راستا، شناسایی جوانان در معرض خطر گرایش به مصرف و سایر رفتارهای پرخطر، باید از دغدغه‌های اساسی متولیان تعلیم و تربیت باشد (کرتیس، ۱۳۸۹: ۲۵) و با شناسایی عواملی که می‌توانند تأثیر مثبت بر پیشگیری از اعتیاد داشته باشند

تأثیر پایبندی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد ... ♦ ۴۲۹

و تقویت آنها، در جهت کاربردی کردن اقدامات پیشگیرانه تلاش کرد. از جمله عوامل مؤثر و محافظ در برابر پیشگیری به اعتیاد، دینداری است (خدایاری فرد، شهابی و اکبری، ۱۳۸۸: ۱۱۶) که از آن به عنوان سپری در برابر وابستگی به مواد مخدر یاد شده است (ولز، یاگر و سندی، ۲۰۰۳: ۲۴) و یکی از منابع مهم کنترل اجتماعی نیز محسوب می‌شود (بهروان و بهروان، ۱۳۹۱: ۳۷). از آنجا که جامعه ایران یک جامعه پایبند به هنجارهای دینی است، با تأکید بر آن و تقویت باورهای دینی می‌توان گام مهم در پیشگیری از اعتیاد برداشت.

با توجه به آنچه بیان شد و جوان بودن هرم سنی جامعه ایران و تحصیل قشر عظیمی از آنان در دانشگاه از یک سو و در معرض خطر قرار داشتن این قشر در گرایش به مصرف مواد و اعتیاد از سوی دیگر، لزوم و ضرورت بررسی گرایش به مواد مخدر و تأثیر پایبندی به هنجارهای دینی در پیشگیری از این ابتلا را مشخص می‌سازد. بر این اساس، هدف این تحقیق، پاسخ به سؤالات ذیل است:

۱. گرایش نسبت به مصرف مواد مخدر در دانشجویان دانشگاه فردوسی چقدر است؟
۲. میزان پایبندی دانشجویان به هنجارهای دینی در دانشگاه فردوسی چقدر است؟
۳. پایبندی به هنجارهای مذهبی با کنترل متغیرهای پایگاه اقتصادی-اجتماعی و جنسیت و وضعیت تأهل، چه تأثیری بر گرایش به مصرف دارد؟

ب) فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اصلی

با افزایش پایبندی به هنجارهای دینی، گرایش دانشجویان به مصرف مواد مخدر کاهش می‌یابد.

فرضیه‌های فرعی

۱. پایبندی به هنجارهای دینی با کنترل متغیرهای پایگاه اجتماعی-اقتصادی، جنسیت و وضعیت تأهل بر گرایش دانشجویان به مصرف مواد مخدر مؤثر است.
۲. گرایش به مصرف مواد مخدر در پسران دانشجو بیش از دختران دانشجو است.
۳. گرایش به مصرف مواد مخدر در دانشجویان متأهل بیش از دانشجویان مجرد است.
۴. گرایش به مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان طبقه بالا بیش از دانشجویان طبقه پایین است.

ج) تعریف مفاهیم

پایبندی به هنجارهای دینی: هنجارهای دینی انتظارات مشخصی اند که یک فرد بدانها اعتقاد دارد و به انجام و رعایت آنها پایبند است. پایبندی به هنجارهای دینی به معنی درونی شدن آنها برای فرد است.

گرایش: مقبول‌ترین تعریفها در مورد گرایش به شرح ذیل است:

- عبارت است از ارزیابی کاملاً ثابت به‌سوی یک شخص، موضوع، فعالیت یا مفاهیم انتزاعی که شامل اجزای شناختی، عاطفی (احساسات مثبت یا منفی) و رفتاری (تمایل به عملهای مثبت یا منفی) است. (آرجیل و کلمن، ۱۹۹۹: ۹۰)

- یک سیستم از واکنشهای ارزیابی‌کننده است که مبتنی بر اعتقادات و چارچوبهایی اند که بر اساس آنها این ارزیابی انجام می‌گیرد. این چارچوب و پایه‌های ارزیابی‌کننده در دوره‌های مختلف شکل‌گیری شخصیت در خانواده و در جامعه به وجود می‌آیند. (علومی یزدی، ۱۳۷۹: ۹)

به طوری که ملاحظه می‌شود، در تعاریف پیش گفته، مشخصه و عنصر مهم واژه گرایش، «واکنشهای ارزیابی‌کننده» است. نکته دیگری که در گرایش نهفته است، اینکه گرایش همواره در مورد یک پدیده سوگیری می‌کند. از طرف دیگر، گرایش از دو جنبه مورد توجه است: در جنبه اول، گرایش به عنوان یک متغیر مستقل و علل رفتارها مورد توجه است که در آینده به انگیزه برای عمل به کاری تبدیل می‌شوند؛ در جنبه دوم، گرایش به عنوان یک متغیر وابسته مورد نظر است؛ یعنی چطور می‌شود که یک نوع گرایش خاص نسبت به یک پدیده به وجود آید. (رفع‌پور، ۱۳۷۲: ۷)

اعتیاد: حالتی از مسمومیت دائم یا متناوب که با مصرف طبیعی یا مصنوعی مواد مخدر ایجاد می‌شود و در آن نیاز یا میل شدید به افزایش مقدار مصرف وجود دارد که همیشه با وابستگی فیزیکی و روانی مصرف مواد همراه است. (عبدالرسولی، ۱۳۸۷: ۹۳)

مواد مخدر: داروها و اشیایی است که در آدمی با مصرف آن به صورت بلعیدن، دود کردن و تزریق کردن، احساس حالت خلسه و نشئه‌ای ایجاد می‌شود و در عالمی توأم با احساس رضایت فرو می‌رود (قائمی، ۱۳۶۴: ۸۶). ماده مخدر، ماده‌ای است شیمیایی یا طبیعی که نیروهای روانی را تحریک می‌کند و از طریق آثاری که در احساسات، اندیشه یا ذهن انسان می‌گذارد، در رفتار تأثیر می‌کند (الله‌پناه، ۱۳۸۹: ۱۰). تقسیم‌بندی‌های گوناگونی برای مواد مخدر صورت گرفته که یکی از آنها توسط سازمان بهداشت جهانی است: توهم‌زها، کانابیس یا شیرۀ گیاه شاهدانه هندی، سستی‌زها (مسکن‌ها - خواب‌آورها)، آرام‌بخشها، چسب و مواد فرار (مواد استنشاقی)، محرکها، الکل، توتون و تنباکو. (اختر محقی، ۱۳۸۵: ۲۹)

تأثیر پایبندی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد ... ♦ ۴۳۱

گرایش به مصرف مواد مخدر: باورها و نگرشهای افراد دربارهٔ مواد و پیامدهای منفی و مثبت مصرف آن، در اصطلاح، گرایش به مصرف مواد تعریف شده است (آدم و نیک‌منش، ۱۳۹۱: ۱۰۱). این گرایش، تحت تأثیر عوامل مختلفی ایجاد و سبب می‌شود تا فرد از مصرف مواد مخدر به عنوان واکنشی در برابر مسائل خود استفاده کند.

پایگاه اجتماعی - اقتصادی: موقعیت اجتماعی به معنی آن است که انسانها در یک گروه اجتماعی یا در یک جامعه، در یک مکان اجتماعی یا جایگاه اجتماعی خاصی قرار دارند که محدوده‌ای است با قواعد و هنجارهای مشخص‌تر، متمایزتر و متفاوت‌تر از دیگران. (رفیع‌پور، ۱۳۷۸: ۴۱۴)

د) پیشینهٔ تجربی

فروتنی و رضائیان (۱۳۸۳) به بررسی شناخت و سوء مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان شهرستان لارستان پرداختند و به این نتیجه رسیدند که ۷۰ درصد دانشجویان معتقدند اعتقادات مذهبی به عنوان یک عامل بازدارندهٔ مهم در برابر این تهاجم خواهد بود.

محمّدی و مهرابی‌زاده (۱۳۸۵) در تحقیق خود نشان داده‌اند که بین منبع کنترل و نگرش مذهبی دانشجویان رابطهٔ معنادار وجود دارد؛ یعنی افراد مذهبی منبع کنترل درونی بیشتری دارند. اصغری، کرد میرزا و احمدی (۱۳۹۲) بین نگرش مذهبی، منبع کنترل و گرایش به سوء مصرف مواد رابطهٔ معناداری به دست آورده‌اند؛ هر چه نگرش مذهبی بیشتری وجود داشته باشد، منبع کنترلی نیز قوی‌تر است و مصرف مواد نیز کاهش می‌یابد. خلدایاری‌فرد و همکاران (۱۳۸۸) با بررسی ۳۸۶ دانشجوی پسر دورهٔ کارشناسی دانشگاه تهران بدین نتیجه رسیده‌اند که بین سطح دینداری فرد و گرایش به مصرف مواد رابطهٔ منفی معنادار وجود دارد. دانشجویان مستعد سوء مصرف مواد نسبت به دانشجویان غیر مستعد دارای سطح پایین‌تری از دینداری‌اند.

بهروان (۱۳۸۳) در بررسی خود در دانشگاه فردوسی مشهد بدین نتیجه رسید که تغییرات مثبت در عرصهٔ مذهب و پایبندی به دین در بین دانشجویان، پس از ورود به دانشگاه روی داده است.

زرگر، نجاریان و نعمانی (۱۳۸۷) در بررسی خود به این نتیجه رسیده‌اند که رابطهٔ منفی بین نگرش مذهبی و آمادگی به اعتیاد وجود دارد. بهروان، نوغانی و عباچی (۱۳۹۰) وجود باورهای مذهبی را باعث ایجاد وفاداری در میان اعضای جامعه می‌دانند. باورهای دینی از این طریق باعث کاهش گرایش افراد به انحرافات می‌شوند.

سام آرام و همکاران (۱۳۸۷) مؤلفه‌های گرایش دینی جوانان، دلبستگی به خانواده و احساس آسایش و احترام را در عدم تمایل آنان به اعتیاد، دارای اثرات مثبت دانسته‌اند. حجاریان و قنبری (۱۳۹۲) بین گرایش به مسائل دینی و مذهبی و میزان مصرف مواد مخدر ارتباط منفی معنادار گزارش کرده‌اند.

کوئینگ و همکاران^۱ (۱۹۹۴) در تحقیق خود اثبات کرده‌اند که افراد درگیر در فعالیتهای مذهبی، گرایش کمی به مصرف الکل و سیگار دارند. همچنین ریچارد، بل و کارلسون^۲ (۲۰۰۰) در آزمایشی نشان دادند که افزایش حضور در کلیسا به کاهش مصرف الکل و کوکائین در بین گروه نمونه منجر می‌شود.

میلر، دیویس و گرین‌والد^۳ (۲۰۰۰) به این نتیجه رسیده‌اند که نوجوانانی که دیندار نیستند و نمرات پایینی در اندازه‌گیری فعالیت دینی به دست می‌آورند، در مقایسه با نوجوانان دارای سطح بالاتر فعالیت دینی، مصرف و سوء مصرف مواد بیشتری را دارند. براون و همکاران^۴ (۲۰۰۱) نشان دادند که دینداری محافظ فرد در مقابل رفتارهای پرخطر از قبیل مصرف سیگار، الکل، ماری‌جوانا و کوکائین است.

استوارت^۵ (۲۰۰۱) در تحقیق خود اثبات می‌کند که گرایش افراد دارای باورها و نگرشهای مذهبی و معنوی به مصرف مواد بسیار پایین است. مریل، سالازار و گاردنر^۶ (۲۰۰۱) نشان دادند که عواملی نظیر فراوانی حضور در کلیسا، سطح بالای دینداری در اعضای خانواده و والدین، فراوانی بحثهای دینی خانوادگی، اثر محافظ در مقابل مصرف مواد در نوجوانان و جوانان دارد.

ویلز، یاگر و سندی^۷ (۲۰۰۳) در مطالعه‌ای که بر روی نوجوانان ۱۲ تا ۱۶ سال انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که بین سطح دینداری و مصرف الکل و ماری‌جوانا و نیز سیگار همبستگی منفی وجود دارد.

نتایج یک مطالعه ملی در آمریکا که توسط رگنرس و الدر^۸ (۲۰۰۳) صورت گرفته، نشان می‌دهد که بین نگرش و عملکرد مذهبی دانش‌آموزان دبیرستانی و رفتارهای پرخطر، مصرف الکل و مواد و بزهکاری همبستگی منفی و معکوس وجود دارد و حداقل عملکرد مذهب، داشتن نقش حفاظتی مستقیم در برابر هر نوع آسیب‌پذیری است. نانمکر، مک‌نیل و بلوم^۹ (۲۰۰۳) در بررسی خود دریافتند که فعالیت دینی افراد، یک عامل محافظ در برابر مصرف الکل، ماری‌جوانا و کوکائین است. لیگ، بوئن و مارلات^{۱۰} (۲۰۰۵) در نتایج بررسی خود، همبستگی منفی بین معنویت و میزان مصرف الکل و سیگار را گزارش کرده‌اند.

-
1. Koenig, George, Meador, Blazer & Ford
  2. Richard, Bell & Carlson
  3. Miller, Davies & Greenwald.
  4. Brown, Parks, Zimmerman & Phillips
  5. Stewart
  6. Merrill, Salazar & Gardner
  7. Regnerus & Elder
  8. Nonnemaker, McNeely & Blum
  9. Leigh, Bowen & Marlatt

تأثیر پایبندی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد ... ♦ ۴۳۳

در مطالعه مریل، فولسون و کریستوفرسون (۲۰۰۵) که با نمونه‌ای متشکل از دانشجویان ۱۷ تا ۳۵ ساله مراکز آموزش عالی انجام گرفته است، بالاترین سطح مصرف توتون، ماری‌جوآنا و دیگر مواد غیر قانونی در افرادی مشاهده شد که ترجیحات دینی کمتری داشتند. در مطالعه کلین، الیفسون و استرک (۲۰۰۶) بر روی زنان در معرض خطر نیز مشخص شد که خانمهای دارای سطح دینداری بالاتر، مصرف کمتر مواد غیر قانونی را داشته‌اند.

ه) مبانی ارزشی اسلام و پیشگیری از اعتیاد

دین اسلام به دلیل ماهیت اجتماعی‌اش و دیدگاهی که نسبت به انسان و رشد و کمال او دارد، در بر دارنده بسیاری از مؤلفه‌های جامعه‌شناختی است. در تعلیم و تربیت اسلامی، تمامی کژرفتاری‌ها و انحرافات بشر از نبود یا ضعف اعتقاد مذهبی ریشه می‌گیرد و پایبندی به اصول مذهبی، بزرگ‌ترین عامل بازدارنده از انحرافهای اجتماعی معرفی می‌شود (محمدی و دادخواه، ۱۳۸۰: ۲۸). اعتیاد به دلیل پیامدهای گوناگونی که بر جای می‌گذارد (خانوادگی، اجتماعی و ...)، در دین مبین اسلام تقیح شده است. بر اساس حکم دین مبین، هر چیزی که به انسان ضرر برساند، حرام است. بنابر این، مواد مخدر نیز به دلیل آسیبهای فردی و اجتماعی که در پی دارد، در اسلام مردود اعلام شده و این دین، مردم جامعه را به دوری و آلوده نشدن به مواد مخدر دعوت کرده است؛ زیرا اعتیاد با از بین بردن ارزشهای اخلاقی، انسانی و مذهبی و دور کردن افراد از فطرت متعالی انسان، آنها را مستعد پذیرش فرهنگ پوچ و مخرب می‌کند. (همان: ۲۹)

نقش مذهب در پیشگیری از اعتیاد به گونه‌ای است که بسیاری از نظریه‌پردازان بزرگ جهان، مثل فروید، یونگ، ویلیام جیمز و ...، مذهب را به عنوان عاملی مستحکم در مقابل آسیبهای اجتماعی از جمله اعتیاد تلقی کرده‌اند. مهم‌ترین نقش مذهب، پیشگیری اولیه از اعتیاد است؛ به این معنا که هر چه فرد از لحاظ اعتقادی در سطح مطلوب‌تری قرار گیرد، کمتر به دام اعتیاد گرفتار می‌شود؛ زیرا بسیاری از دستورات دینی در کنترل اعتیاد مؤثر است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که داشتن اعتقاد مذهبی، نقش مهمی در کاهش سوء مصرف مواد دارد. افرادی که اصول مذهبی را پذیرفته‌اند و به آن احساس پیوستگی می‌کنند، کمتر از افرادی که مذهبی نیستند، مواد مخدر مصرف می‌کنند. صرف نظر از اینکه فرد به چه مذهبی گرایش دارد، می‌توان گفت فردی که به طور منظم اعمال مذهبی انجام می‌دهد، احتمال کمتری دارد که مواد مصرف کند تا فردی که تمایل به انجام این اعمال ندارد. (همان: ۳۰)

اصولاً مذهب در سه سطح می‌تواند مصرف مواد را تحت تأثیر خود قرار دهد: اولین تأثیر مذهب، شامل فعالیتهای پیشگیرانه‌ای است که برای تحریم شروع مصرف مواد به کار گرفته می‌شود و می‌تواند در برگیرنده آموزش مستقیم مردم درباره منع مصرف مواد و همچنین هدفمند کردن زندگی باشد که در این صورت، مصرف مواد عمل پسندیده‌ای نیست. دومین تأثیر مذهب، مداخله در جلوگیری از گسترش اعتیاد در افرادی است که مصرف آزمایشی و گاه به گاه مواد را شروع کرده‌اند. به طور کلی مصرف مواد در انسان حالتی غیر عادی ایجاد می‌کند؛ این حالت عموماً لذت‌بخش، به صورت موقت و کاذب ایجاد می‌شود. بروز همین حالات کیف و لذت بعد از اولین مصرف که در بعضی موارد فقط به صورت کنجکاوای مبادرت به آن می‌شود، باعث تداوم مصرف و اعتیاد می‌شود. سومین تأثیر مذهب، شامل برنامه‌هایی است که برای کمک به افراد معتاد به منظور ترک و همچنین پرهیز از عود مجدد در آنها فراهم شده است. (قربانی، ۱۳۸۴: ۴۹)

(و) مبانی نظری

گرایشها با رفتارها رابطه دارند؛ اگر چه برخی از نمودهای تغییر گرایش ممکن است اغراق‌آمیز باشد، اما حداقل در شرایط معینی تغییر گرایشها می‌تواند به شیوه‌های نوین رفتار منجر شود (برکویتز، ۱۳۷۲: ۲۶۷). شخص بر اساس گرایش خود به چیزی، این آمادگی را دارد که به گونه‌ای خاص رفتار کند. هرچه گرایش مشخص‌تر باشد، احتمال رابطه آن با رفتار بیشتر است. بنابر این، داشتن گرایش به یک پدیده خاص همچون مواد مخدر، احتمالاً سبب‌ساز مصرف آن و پیدایی معضل اعتیاد خواهد شد. برای جلوگیری از پیدایی این معضل بایست بر روی عواملی که از ایجاد گرایش پیشگیری می‌کنند تأکید کرد که یکی از این عوامل، دینداری و پایبندی به هنجارهای دینی است که می‌تواند از گرایش فرد به مصرف مواد پیشگیری کند (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۱۵). دین و هنجارهای آن از طریق برقراری یک نظم اخلاقی، تدارک فرصتهایی برای به دست آوردن شایستگی‌های یاد گرفته شده و تهیه قوانین اجتماعی، گرایش به مصرف مواد را تحت تأثیر قرار می‌دهند. (اسمیت، ۲۰۰۳: ۱۹)

سازوکار پایبندی به هنجارهای دینی آن است که می‌تواند از طریق مهارتها و دانشهایی که فرد در طی زندگی خود کسب می‌کند، از مصرف مواد پیشگیری کند. هنجارهای دین می‌توانند یک نظام معنایی، شامل هدفدار بودن زندگی، احساس خود-ارزشمندی مثبت و خود را شایسته احترام دانستن بنا کنند. این نظام معنایی می‌تواند مانع از خطرپذیری و رفتار هیجان‌طلبانه و در نهایت، منجر به احتمال کاهش مصرف

تأثیر پایبندی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد ... ♦ ۴۳۵

مواد توسط فرد شود. این نظام معنایی به فرد اجازه می‌دهد که به جهان اطراف خود معنا دهد و بر اساس این معنادهی، به انتخاب هدف و سپس عمل و رفتار مبتنی بر اهداف انتخاب شده بپردازد. دین می‌تواند منبع عظیم و بی‌نظیری برای نظام معنادهی فرد باشد. مؤلفه‌های نظام معنادهی متأثر از دین (شامل باورها، انتظارات و اهداف) به عنوان نقطه مرکزی هیجان‌ات و اعمال فرد عمل می‌کنند (سیلبرمن، ۲۰۰۵: ۶۴۶). همچنین شرکت در فعالیتهای و گروههای دینی می‌تواند به عنوان یک مهارت مدارا در برابر تنش‌گرهای زندگی که فرد را وادار به استفاده از مواد مخدر می‌کنند، عمل کند. (اسمیت، ۲۰۰۳: ۲۳)

نظریه مورد استفاده در این تحقیق، «نظریه کنترل اجتماعی»^۲ است. در نظریه کنترل اجتماعی، مذهب یکی از منابع کنترل محسوب می‌شود (بهروان و میرانوری، ۱۳۸۹: ۵۷). هنجارهای دینی، راهنمایی‌ها یا قواعد خاص اخلاقی به منظور کنترل خویش و عفت از قبیل امتناع از مصرف مواد مخدر در اختیار فرد قرار می‌دهد. علاوه بر این، دین به تسهیل تجربه معنوی کمک می‌کند و تجربه معنوی نیز می‌تواند تعهدات اخلاقی را تحکیم بخشد و از این راه، مانع از مصرف مواد مخدر شود. همچنین با استناد به دستورات دینی می‌توان قوانینی وضع کرد که مصرف مواد را ممنوع اعلام کند (اسمیت، ۲۰۰۳: ۲۲). به عبارت دیگر؛ دین به واسطه نقشی که در مدارا در برابر فشارهای روانی دارد، می‌تواند از وابستگی یا سوء مصرف مواد پیشگیری کند. باورهای شناختی افراد متدین، نظیر اعتقاد به اینکه خداوند در سختی‌ها به انسان کمک می‌کند، اعتقاد به اینکه خداوند انسان را آزاد و مسئول رفتار خودش آفریده است، یا احساس اطمینان و آرامش از طریق نیایش، به مدارای فرد متدین با فشار روانی کمک می‌کند.

در نظریه کنترل اجتماعی، همرنگی و التزام افراد جامعه به ارزشهای فرهنگی موجود، به عنوان مهم‌ترین عامل در پیشگیری از انحرافات اجتماعی از جمله اعتیاد معرفی شده است. مذهب و پایبندی بدان از سه طریق به ایجاد این التزام و همرنگی کمک می‌رساند:

۱. افراد مذهبی خواه ناخواه با افراد مذهبی دیگری ارتباط دارند و اگر دچار اعتیاد شوند، مورد سرزنش و طرد آنها قرار می‌گیرند؛
۲. مشارکت در مراسم مذهبی، اوقات فراغت اندکی را برای سایر امور از جمله اعتیاد فراهم می‌کند؛
۳. تعهد فرد نسبت به اعتقادات دینی و آموزه‌های آن، تقویت‌کننده عقاید منفی نسبت به اعتیاد

است. (قربانی، ۱۳۸۴: ۴۹)

نظریات و نتایج پژوهش‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که عوامل مختلفی بر افزایش پابندی به هنجارهای دینی مؤثرند که در عین حال، بر مصرف مواد نیز تأثیر گذارند. سه متغیر پایگاه اقتصادی-اجتماعی، جنسیت و وضعیت تأهل در این تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرند.

پایگاه اقتصادی- اجتماعی و پابندی به هنجارهای دینی: ماکس وبر^۱ از جمله اندیشمندانی

است که به بررسی رابطه میان دین و پایگاه اقتصادی اجتماعی پرداخته است. او به پیوندهای میان انواع گوناگون دین و گروه‌های خاص اجتماعی و تأثیر انواع دیدگاه‌های مذهبی بر دیگر جنبه‌های زندگی اجتماعی، به خصوص رفتار اقتصادی توجه کرده است. از نظر او اساساً دین، پاسخی به دشواری‌ها و بی‌عدالتی‌های زندگی و کوششی برای توجیه ناکامی‌ها و در نتیجه، ابزاری برای توانمند کردن انسانها برای کنار آمدن با مشکلات و اعتماد به نفس بخشیدن به آنها در برابر مشکلات است. گروه‌های گوناگون، دیدگاه‌های مذهبی کم‌وبیش متفاوتی دارند؛ زیرا مسائل متفاوتی را تجربه می‌کنند که ناشی از تفاوت میان چشمداشتها و واقعیات تجربی‌اند (همیلتون،^۲ ۱۳۹۲: ۲۴۲). حضور افراد در پایگاه‌های متفاوت اجتماعی، خرده‌فرهنگ‌های متمایزی را نیز پدید می‌آورد که افراد وابسته به این خرده‌فرهنگ‌ها را از لحاظ دانش، باور، گرایش، حس، تجربه و رفتار دینی از یکدیگر تفکیک می‌کند. گروه‌های پایین اجتماع دارای احساسات دینی پرشورتری‌اند (جوهری، ۱۳۸۶: ۹۱)؛ زیرا به نوعی توجیه الهی برای موقعیت خود تمسک می‌جویند و در صدد آنند که با توسل به باورهای دینی خود، شرایط موجود را تفسیر کنند. تحقیقات انجام گرفته در این زمینه نیز مشخص می‌سازد که اعضای متعلق به پایگاه پایین نسبت به پایگاه متوسط و آنها نیز نسبت به پایگاه بالا، گرایش‌های مذهبی قوی‌تری را ابراز کرده‌اند (همان: ۱۰۳؛ هایس،^۳ ۱۹۹۵: ۴۶۵؛ مامفورد، اسنل و هین،^۴ ۱۹۹۳: ۲۶۳). در نتیجه، بالا بودن پابندی به باورها و هنجارهای دینی، کنترل درونی افراد را نسبت به کجروی و انحرافات افزایش داده، مانع از گرایش آنها به انجام این اعمال می‌شود. لذا انتظار می‌رود دانشجویان متعلق به طبقات پایین اجتماعی به دلیل پابندی بیشتر به هنجارهای دینی، گرایش کمتری نسبت به مصرف مواد مخدر داشته باشند.

جنسیت و پابندی به هنجارهای دینی: نظریه مهم در این باره، «نظریه یادگیری اجتماعی»^۵ است

که تأکید خود را بر جامعه‌پذیری^۶ می‌گذارد و بیان می‌دارد که در جریان این فرایند، دختران می‌آموزند که دلسوز، عاطفی و... باشند و نقش‌های مهرورزانه را درونی می‌سازند و چون مذهب مشوق این خصوصیات

1. Max Weber

2. Hamilton

3. Hayes

4. Mumford, Snell & Hein

5. Social Learning Theory

6. Socialization

تأثیر پایبندی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد ... ♦ ۴۳۷

است، دختران پایبندی بیشتری به دین دارند (حاجی‌زاده و ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۱۴۱). تحقیقات انجام گرفته نیز مؤید این نظر می‌باشند (آزاد ارمکی و مدیری، ۱۳۹۲؛ رجالی و مستأجران، ۱۳۹۱). پایبندی بیشتر به هنجارهای دینی، طبق چارچوب نظری عنوان شده، باعث کاهش گرایش به مصرف مواد و اعتیاد می‌شود. بنابر این، انتظار می‌رود پایبندی به هنجارهای دینی در میان دختران بیش از پسران باشد و در مقابل، گرایش به مصرف مواد در میان پسران بیش از دختران.

وضعیت تأهل و پایبندی به هنجارهای دینی: معیارهای همسرگزینی در جوامع گوناگون، متفاوت است. نتایج تحقیقات انجام گرفته در جامعه ایران نشان‌دهنده این امر است که یکی از مهم‌ترین این معیارها در قشرهای متفاوت اجتماعی، پایبندی به دین است (جوهری، ۱۳۸۶؛ کلدی و غفوریان، ۱۳۸۷؛ علی‌اکبری، ۱۳۸۶). لذا تأهل سبب می‌شود تا فرد در شرایطی قرار گیرد که تأکید بر هنجارهای دینی بیشتر باشد و به همین دلیل، پایبندی بدانها نیز افزایش یابد. بررسی‌های انجام شده نیز نشان می‌دهد که متأهلان و مجردان در دینداری و پایبندی به هنجارهای دینی دارای تفاوتند و متأهلان میانگین بالاتری را دارا بوده‌اند (مهدوی، ادیسی و رحمانی، ۱۳۸۹؛ رجالی و مستأجران، ۱۳۹۱؛ رفعت‌جاه و روح‌افزا، ۱۳۹۱). بنابر این، بالا بودن پایبندی به هنجارهای دینی در میان متأهلان سبب خواهد شد خودکنترلی آنان نسبت به مجردان بیشتر باشد و گرایش کمتری نسبت به مصرف مواد مخدر داشته باشند.

ز) چارچوب نظری

بنا بر آنچه در بخش مبانی نظری عنوان شد، چارچوب نظری تحقیق حاضر بر اساس نظریه کنترل اجتماعی تدوین شده است. متغیر اصلی، پایبندی به هنجارهای دینی است که بر اساس این نظریه، سبب می‌شود تا خطرپذیری و رفتار هیجان‌طلبانه در فرد کاهش یابد و به واسطه نقشی که در مدارا در برابر فشارهای روانی دارد، از وابستگی یا سوء مصرف مواد پیشگیری کند. بنابر این، چنانچه فرد پایبندی بیشتری به هنجارهای دینی داشته باشد، به تبع آن، معنایی که به خود و جهان اطرافش می‌دهد، توأم با احساس ارزشمندی و هدفمندی است (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۱۷). از این رو، احتمال کمتری دارد که به اقداماتی نظیر مصرف مواد دست زند که به احساس ارزشمند بودنش آسیب برساند یا مانع از رسیدن به اهدافش شود. همچنین برای بالا بردن قدرت تبیین، متغیرهای طبقه اجتماعی، جنسیت و وضعیت تأهل نیز انتخاب شدند. در نظریه کنترل اجتماعی چنین عنوان می‌شود که حضور افراد در پایگاههای متفاوت اجتماعی، خرده‌فرهنگهای متمایزی را نیز پدید می‌آورد که افراد وابسته به این خرده‌فرهنگها را از لحاظ دانش، باور، گرایش، حس، تجربه و ... از یکدیگر تفکیک می‌کند و این خرده‌فرهنگها سبب بروز رفتارهای متعارضی می‌شوند. همچنین، جامعه‌پذیری جنسیتی که در یک فرهنگ خاص صورت می‌پذیرد، نقشهای متفاوتی را به دختران و پسران می‌آموزاند و بر همین اساس انتظار می‌رود که بین دختران و پسران در مصرف مواد،

تفاوت وجود داشته باشد. متغیر وضعیت تأهل نیز دارای چنین شرایطی است و انتظار می‌رود متأهلان به دلیل انتظاراتی که از آنها وجود دارد، تمایل کمتری به مصرف مواد مخدر داشته باشند.

جامعه آماری: «کلیه دانشجویان دختر و پسر دانشگاه فردوسی مشهد در سال تحصیلی ۹۰-۸۹» جامعه آماری پژوهش حاضر را تشکیل داده‌اند. جامعه آماری مشتمل بر ۲۰۶۹۸ دانشجوی کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری است که در این دانشگاه مشغول به تحصیل می‌باشند.

حجم نمونه: حجم نمونه با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران^۱ ۲۱۳ نفر تعیین شد که پس از جمع‌آوری داده‌ها و حذف پرسشنامه‌های با خطای بالا، تعداد نمونه ۲۰۰ نفر شد.

$$n = \frac{t^2 S^2}{d^2}$$

که در آن:

ضریب اطمینان در سطح ۹۵ درصد: $t=1/96$

واریانس متغیر وابسته گرایش به مواد مخدر (بازه ۵-۱): $S^2=0.2$

دقت احتمالی مطلوب از واحد متغیر وابسته: $d=\pm 0.06$

$$n = \frac{t^2 S^2}{d^2} = \frac{(1.96)^2 (0.2)}{(0.06)^2} = 213$$

شیوه نمونه‌گیری: در این تحقیق برای نمونه‌گیری، از نمونه‌گیری طبقه‌ای (دانشکده)، خوشه‌ای چندمرحله‌ای (رشته و سال ورود) و تصادفی سیستماتیک استفاده شد. بدین ترتیب که با توجه به حجم جمعیت هر یک از دانشکده‌ها، سهم هر دانشکده از تعداد کل جامعه آماری تعیین شد و افراد به نسبت رشته‌های موجود در دانشکده انتخاب و پرسشنامه‌ها به تناسب سهم بین دانشکده‌های نمونه توزیع شد. دانشجویان با روش نمونه‌گیری سیستماتیک در رشته و سال ورود نمونه انتخاب شدند.

معرفی ابزار: به منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز، از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. مقیاس ابزار اندازه‌گیری، لیکرت است؛ گویه‌ها به ترتیب بسیار کم، کم، متوسط، زیاد و بسیار زیاد قرار گرفته و به ترتیب نمرات ۱ تا ۵ به آنها تعلق گرفته است. شاخصهای مورد استفاده، از ترکیب گویه‌های طرح شده و محاسبه میانگین برای آنها، ساخته شده‌اند. برای سنجش شاخص گرایش به مواد، سؤالاتی با مضمون گرایش به مواد دخانی، گرایش به روان‌گردانها، گرایش به تریاک و حشیش و متادون و... طراحی شد. شاخص پایبندی به هنجارهای دینی با سؤالاتی چون: اهتمام به نماز و روزه، توکل به خداوند در

تأثیر پایبندی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد ... ♦ ۴۳۹

زندگی، شرکت در مراسم مذهبی و... مورد سنجش قرار گرفت. برای سنجش شاخص پایگاه اقتصادی-اجتماعی نیز از طریق پنج متغیر تحصیلات پدر، تحصیلات مادر، شغل پدر، شغل مادر و درآمد ماهیانه اعضای خانواده و محاسبه نمره استاندارد اندازه گیری شده است و سپس بر اساس نمرات محاسبه شده، پاسخگویان به پنج گروه (پایگاه بسیار پایین، پایین، متوسط، بالا و بسیار بالا) تقسیم بندی شدند.

روایی و پایایی: برای بررسی قابلیت اعتماد^۱ پرسشنامه، از آماره آلفای کرونباخ^۲ که میزان همبستگی درونی گویه های مربوط به یک شاخص را نشان می دهد، استفاده شده است. آلفای محاسبه شده برای شاخص گرایش به مصرف مواد برابر ۰.۷۶ و برای شاخص پایبندی به هنجارهای دینی برابر ۰.۸۷ است که نشان دهنده قابلیت اعتماد مطلوب است.

برای بررسی اعتبار و روایی^۳ پرسشنامه نیز از اعتبار صوری^۴ استفاده شده است. در بررسی اعتبار صوری تحقیق، پرسشنامه بعد از طراحی، توسط اهالی فن و اساتید مورد نقد قرار گرفته و بعد از انجام اصلاحات لازم، پرسشنامه نهایی مورد استفاده قرار گرفت.

ح) یافته ها

یافته های تحقیق در دو بخش توصیفی و تحلیلی ارائه خواهند شد.

۱. توصیفی

یک) توصیف وضعیت تأهل و جنسیت:

جدول ۱: توزیع پاسخگویان بر اساس جنسیت و وضعیت تأهل

وضعیت تأهل	جنسیت	
	پسر	دختر
متاهل	نسبت به حجم نمونه ۱۱	نسبت به حجم نمونه ۲۸
مجرد	نسبت به حجم نمونه ۷۶	نسبت به حجم نمونه ۱۴
جمع	۸۷	۱۱۳

اکثریت نسبی در متغیر جنسیت را دانشجویان دختر با ۵.۵۶ درصد از حجم نمونه به خود اختصاص داده اند. پسران نیز ۵.۴۳ درصد از حجم نمونه را تشکیل می دهند. در متغیر وضعیت تأهل نیز مجردان با ۵.۸۰ درصد از حجم نمونه، دارای اکثریتند. در گروه متأهلان، دختران با ۱۴ درصد از حجم نمونه، تقریباً سه برابر پسران هستند (۵.۵ درصد) و در مجردان نیز اکثریت همچنان با دختران است، اما با اختلاف کمتر.

1. Reliability
2. Cornbach Alpha
3. Validity
4. Face Validity

(دو) توصیف پایگاه اقتصادی-اجتماعی:

جدول ۲: توزیع پاسخگویان بر اساس پایگاه اقتصادی-اجتماعی

پایگاه اقتصادی-اجتماعی	بسیار پایین	پایین	متوسط	بالا	بسیار بالا	جمع
فراوانی	۵۲	۵۷	۶۱	۲۰	۱۰	۲۰۰
درصد	۲۶	۵.۲۸	۵.۳۰	۱۰	۵	۱۰۰

تقریباً ۵۵ درصد از حجم نمونه را افراد دارای پایگاه اقتصادی-اجتماعی ضعیف و بسیار ضعیف تشکیل داده‌اند و در مقابل، تنها ۱۵ درصد از پاسخگویان، پایگاه خود را رو به بالا و مرفه دانسته‌اند. ۳۰ درصد نیز پایگاه اقتصادی-اجتماعی خود را متوسط گزارش کرده‌اند.

(سه) توصیف پابندی به هنجارهای دینی:

جدول ۳: توزیع پاسخگویان بر اساس پابندی به هنجارهای دینی

پابندی	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	جمع
فراوانی	۱۶	۲۱	۵۴	۶۸	۴۱	۲۰۰
درصد	۸	۵.۱۰	۲۷	۳۴	۵.۲۰	۱۰۰

حدود ۵۵ درصد از دانشجویان پابندی خود به هنجارهای دینی را زیاد و بسیار زیاد اعلام کرده‌اند که این بدین معنی است که اکثریت نسبی پاسخگویان دارای پابندی مناسبی به هنجارهای دینی می‌باشند. در مقابل، ۵.۱۸ درصد از دانشجویان نیز پابندی خود به هنجارهای دینی را کم یا بسیار کم دانسته‌اند. ۲۷ درصد نیز میزان پابندی خود را متوسط اعلام کرده‌اند.

۲. آزمون فرضیه‌ها

در این بخش، ابتدا به آزمون فرضیه‌ها با استفاده از آماره‌های مناسب پرداخته؛ سپس الگوی برازش شده رگرسیون بررسی و آماره‌های مورد استفاده و دلیل استفاده از هر یک به اختصار شرح می‌شود.

همبستگی پیرسون:^۱ از آنجا که در فرضیه اصلی، هر دو متغیر فاصله‌ای هستند، از همبستگی پیرسون که وجود رابطه خطی میان دو متغیر را بررسی می‌کند، سود برده شده است. ضریب همبستگی پیرسون عددی بین +۱ و -۱ است که مثبت بودن ضریب تغییرات همسوی متغیرها و ضریب منفی تغییرات معکوس متغیرها را نشان می‌دهد. در فرضیه اصلی تحقیق از این آماره استفاده شده است.

همبستگی جزئی:^۲ از آنجا که تأثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته ممکن است متأثر از سایر متغیرها باشد، لذا بایست تأثیر آن متغیرها کنترل شود. در چنین آزمونهایی از همبستگی جزئی که سبب می‌شود تا شدت تأثیرگذاری خالص متغیر مستقل مشخص شود، استفاده می‌شود. در فرضیه فرعی ۱، از این آماره استفاده شده است.

1. Pearson Correlation
2. Partial Correlation

تأثیر پابندی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد ... ♦ ۴۴۱

آزمون کی دو یا کای اسکوتز:^۱ هنگامی که هدف، بررسی وجود یک رابطه سیستماتیک بین دو متغیر، یا معناداری فراوانی‌های یک متغیر نسبت به یکدیگر باشد، از این آزمون استفاده می‌شود. در آزمون یک متغیر، معنادار بودن ضریب کی دو نشان می‌دهد که فراوانی‌های متغیر مورد بررسی نسبت به یکدیگر از تفاوت معنادار برخوردار بوده، نسبت به یکدیگر مستقل نیستند. فرضیه فرعی ۲، با این آماره بررسی شده است.

تفاوت معنادار برای دو گروه مستقل:^۲ هنگامی که هدف، بررسی وجود تفاوت در یک متغیر فاصله‌ای بین دو گروه اسمی باشد، از این آزمون استفاده می‌شود. این آزمون میانگینها و انحرافهای معیار دو گروه را در زمینه یک متغیر فاصله‌ای در نظر می‌گیرد و معین می‌کند که آیا تفاوت‌های عددی در میانگینها بدان گونه که در فرضیه پیش‌بینی شده، به‌طور معنادار متفاوت است یا نه. در بررسی فرضیه‌های فرعی ۳ و ۴، از این آماره استفاده شده است.

آزمون تحلیل واریانس یکطرفه:^۳ هنگامی که هدف، بررسی میانگینهای یک صفت کمی در سه یا بیش از سه گروه باشد، از آنالیز واریانس یکطرفه راه استفاده می‌شود. در واقع؛ این تجزیه و تحلیل برای درک بهتر تفاوت بین گروههاست. در بررسی آزمون فرضیه فرعی ۵، از این آماره استفاده شده است.

رگرسیون خطی:^۴ هنگامی که دو یا چند متغیر مستقل بر یک متغیر وابسته تأثیر گذارند، برای شناسایی همبستگی کاذب میان متغیرها و همچنین خالص کردن میزان تأثیر هر متغیر مستقل با متغیر وابسته و تعیین کردن ضریب تبیین، از الگوی رگرسیون استفاده می‌شود. این آماره در بررسی الگوی نهایی تحقیق مورد استفاده قرار گرفته است.

فرضیه ۱: با افزایش پابندی به هنجارهای دینی، گرایش دانشجویان به مصرف مواد مخدر کاهش می‌یابد.

جدول ۴: رابطه پابندی به هنجارهای دینی و گرایش به مصرف مواد مخدر

فرضیه	نوع آزمون	متغیر مستقل	متغیر وابسته	معناداری	ضریب همبستگی	نتیجه
۱	همبستگی پیرسون	پابندی به هنجارهای دینی	گرایش به مصرف مواد مخدر	۰.۰۰۰	* -۰.۲۷۱	تأیید فرضیه
* معناداری در سطح ۰.۰۱						

جدول ۴ نشان می‌دهد که افزایش پابندی به هنجارهای دینی، کاهش گرایش به مصرف مواد مخدر را در پی دارد. خطای برآورد محاسبه شده نیز در سطح ۰.۰۱ قرار دارد؛ بدین معنی که با افزایش پابندی به هنجارهای دینی به احتمال ۹۹ درصد گرایش به مصرف مواد مخدر کاهش می‌یابد. ضریب همبستگی

1. X2-Chi-Squared Test
2. Independent Sample T-Test
3. One Way Anova
4. Linear Regression

۴۴۲ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۶

معادل ۰.۲۷- نشان می‌دهد پابندی به هنجارهای دینی بدون کنترل سایر متغیرها با کاهش گرایش به مصرف مواد مخدر همراه است.

فرضیه فرعی ۱: پابندی به هنجارهای دینی با کنترل متغیرهای پایگاه اجتماعی- اقتصادی بر گرایش دانشجویان به مصرف مواد مخدر مؤثر است.

جدول ۵: تأثیر پابندی به هنجارهای دینی بر کاهش گرایش به مصرف مواد مخدر با کنترل متغیرها

نوع آزمون	متغیر مستقل	متغیر وابسته	متغیرهای کنترل	معناداری	شدت همبستگی	نتیجه
همبستگی جزئی	پابندی به هنجارهای دینی	گرایش به مصرف مواد مخدر	پایگاه، جنسیت، وضعیت تأهل	۰.۰۰۴	*-۰.۲۰۲	تأیید
* معناداری در سطح ۰.۰۵						

همان طور که اشاره شد، چون تأثیر پابندی به هنجارهای دینی بر کاهش گرایش به مصرف مواد ممکن است متأثر از سایر متغیرها باشد، لذا کنترل تأثیر آن متغیرها سبب می‌شود تا شدت تأثیرگذاری خالص پابندی به هنجارهای دینی مشخص شود. لذا در جدول ۵، تأثیر متغیرهای نامبرده شده کنترل شد. اطلاعات حاصل نشان می‌دهد که با وجود کاهش ضریب همبستگی و نیز سطح معناداری آن از ۰.۰۱ به ۰.۰۵ هنوز تأثیر پابندی به هنجارهای دینی بر کاهش گرایش به مصرف مواد معنادار و ضریب همبستگی معادل ۰.۲۰- است. لذا فرضیه اصلی دوم تحقیق تأیید شده، می‌توان نتیجه گرفت که پابندی به هنجارهای دینی با کنترل تأثیرگذاری متغیرهای پایگاه اجتماعی، جنسیت و وضعیت تأهل بر گرایش به مصرف مواد مخدر به صورت معکوس، مؤثر است.

فرضیه فرعی ۲: گرایش به مصرف مواد مخدر در پسران دانشجو بیش از دختران دانشجو است.

جدول ۶: تفاوت گرایش به مواد مخدر در بین دختران و پسران

فرضیه	نوع آزمون	معناداری	میانگین دختران	میانگین پسران	آزمون تی	نتیجه
۲	Independent Sample T-test	۰.۰۰۱	۲	۳۸	۳.۳۴۸	تأیید

نتیجه حاصل از مقایسه میانگین گرایش به مصرف مواد در دو گروه دختران و پسران نشان می‌دهد که تفاوت معناداری در گرایش به مواد در میان آنها وجود دارد. با توجه به میانگین محاسبه شده (۳۸ برای پسران و ۲ برای دختران) میزان گرایش به مصرف در میان پسران تقریباً دو برابر دختران است و همین امر سبب شده تا تفاوت میان این دو گروه، تفاوت معناداری شود.

تأثیر پایبندی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد ... ۴۴۳

فرضیه فرعی ۳: گرایش به مصرف مواد مخدر در دانشجویان متأهل بیش از دانشجویان مجرد است.

جدول ۷: تفاوت گرایش به مواد مخدر در بین دانشجویان متأهل و مجرد

فرضیه	نوع آزمون	معناداری	میانگین متأهلان	میانگین مجردان	آزمون تی	نتیجه
۳	Independent Sample T-test	۰.۶۶۹	۲.۶	۲.۸	۰.۲۲۸	رد

جدول ۷ نشان می‌دهد که تفاوتی در میان گروه مجردان و متأهلان در گرایش به مصرف مواد مشاهده نمی‌شود؛ زیرا میانگین دو گروه تفاوت معناداری نشان نمی‌دهد. شاید یک دلیل آن، حجم اندک متأهلان در نمونه مورد مطالعه (حدود ۲۰ درصد) باشد.

فرضیه فرعی ۴: گرایش به مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان طبقه بالا بیش از دانشجویان طبقه پایین است.

جدول ۸: تفاوت گرایش به مواد مخدر برحسب پایگاه اقتصادی-اجتماعی

معناداری	مقدار F	میانگین مربعات	درجه آزادی	جمع مربعات	گرایش به مصرف
۰.۰۱۱	۳.۳۵۱	۳.۲۰۰	۴	۱۲.۷۹۹	برون گروهی
	---	۰.۹۹۵	۱۹۵	۱۸۶.۲۰۱	درون گروهی
	---	---	۱۹۹	۰.۱۹۹	جمع

نتیجه آزمون تفاوت میانگین‌ها در جدول ۸ برای طبقات مختلف نشان می‌دهد که این طبقات در گرایش به مصرف مواد با هم تفاوت دارند. بیشترین گرایش به مصرف مواد در طبقه بالا با میانگین ۳.۹۵ است و پس از آن طبقه بسیار بالا با میانگین ۳.۶ و کمترین گرایش را نیز طبقه پایین با میانگین ۲ داراست.

بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به مصرف مواد مخدر

وجود همبستگی میان دو متغیر، به معنی وجود رابطه تبیینی میان آنها نخواهد بود. پدیده‌های اجتماعی را نمی‌توان صرفاً با یک عامل تبیین کرد. لذا آزمونهای قبلی صرفاً تأثیر منفرد متغیرها و نه تأثیر علی چندگانه متغیرها را بر گرایش به مصرف مواد مخدر نشان دادند. هنگامی که چند متغیر مستقل در مورد یک متغیر وابسته مورد بررسی قرار می‌گیرند، برای جلوگیری از همبستگی کاذب میان متغیرها و همچنین خالص کردن میزان تأثیر هر متغیر مستقل با متغیر وابسته و تعیین کردن ضریب تبیین، از الگوی رگرسیون استفاده می‌شود. این الگو با خالص کردن میزان همبستگی متغیرهای مستقل، همبستگی کاذب را از معادله حذف کرده، بر اساس اولویت تأثیرگذاری بر متغیر وابسته، متغیرهای مستقل را وارد معادله کرده و میزان تأثیرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته را محاسبه می‌کند. برای مشخص کردن ضریب تأثیر متغیرها به

ترتیب اولویت، از روش گام به گام^۱ استفاده شده است که متغیرهای مستقل را برحسب اهمیت تأثیرگذاری وارد معادله می‌کند.

جدول ۹: الگوی رگرسیون چندگانه عوامل مؤثر بر گرایش به مصرف مواد مخدر

گام‌های الگو	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد
۱	۰.۲۷۱	۰.۲۵۲	۰.۲۳۷	۰.۷۹
۲	۰.۳۷۵	۰.۳۰۴	۰.۲۸۵	۰.۷۴
۳	۰.۴۰۵	۰.۳۴۰	۰.۳۱۵	۰.۶۹

بر اساس اطلاعات موجود در جدول ۹، عوامل در سه گام وارد الگو شده‌اند و در گام‌های بعدی تغییراتی در ضریب متغیرهایی که از قبل وارد الگو شده‌اند، ممکن است ظاهر شود که نشان‌دهنده تأثیرپذیری متغیرها از یکدیگر است:

در الگوی اول، پابندی به هنجارهای دینی به عنوان تنها و مهم‌ترین عامل وارد الگو شده و توانسته است به تنهایی ۲۴ درصد از تغییرات گرایش به مصرف مواد را تبیین کند.

در الگوی دوم، پایگاه اقتصادی-اجتماعی به پابندی به هنجارهای دینی اضافه شده و این دو در کنار هم ضریب تعیین را به ۲۹ درصد افزایش داده است.

در الگوی سوم، جنسیت به دو متغیر قبل اضافه شده و ضریب تعیین را به ۳۲ درصد رسانیده است.

به بیان دیگر؛ متغیرهای وارد شده به الگو، روی هم ۳۲ درصد از تغییرات گرایش به مواد مخدر را پیش‌بینی کرده و توانایی پیشگیری از گرایش را دارند. میزان تأثیرگذاری تفکیکی متغیرهای نامبرده شده، در جدول ۱۰ بیان شده است.

جدول ۱۰: میزان تأثیر تفکیکی متغیرهای مستقل بر گرایش به مصرف مواد مخدر

سطح معناداری	مقدار تی	ضرایب استاندارد شده	الگو	
		بتا (Beta)		
۰.۰۰۰	۴.۱۵۲	-----	عدد ثابت	اول
۰.۰۰۰	-۱.۹۵۷	-۰.۲۷۱	پابندی به هنجارهای دینی	
۰.۰۰۰	۳.۰۵۲	-----	عدد ثابت	دوم
۰.۰۰۱	-۱.۴۰۸	-۰.۲۲۲	پابندی به هنجارهای دینی	
۰.۰۱۳	۲.۵۰۱	۰.۱۷۳	پایگاه اقتصادی-اجتماعی	
۰.۰۰۰	۴.۷۴۲	-----	عدد ثابت	سوم
۰.۰۱۱	-۲.۵۶۸	-۰.۲۰۲	پابندی به هنجارهای دینی	
۰.۰۰۸	۲.۶۹۶	۰.۱۸۴	پایگاه اقتصادی-اجتماعی	
۰.۰۱۰	-۲.۶۰۲	-۰.۱۸۱	جنسیت	

بر اساس نتایج حاصل از رگرسیون، پابندی به هنجارهای دینی، پایگاه اقتصادی-اجتماعی و جنسیت، بر گرایش به مصرف مواد تأثیر گذارند. پابندی به هنجارهای دینی دارای اثرگذاری معکوس بر گرایش به مصرف مواد است؛ بدین معنی که با افزایش پابندی، گرایش به مصرف مواد کاهش می‌یابد. پایگاه اقتصادی-اجتماعی اثر مثبت بر گرایش دارد؛ به این معنی که پایگاههای بالا گرایش بیشتری به مصرف نسبت به پایگاههای پایین دارند. جنسیت نیز دارای تأثیر معکوس بر گرایش به مصرف است؛ به این معنی که دختران گرایش کمتری نسبت به پسران دارند. در ضمن، متغیر وضع تأهل چه به‌طور منفرد و چه در کنار این متغیرها، تأثیری بر گرایش به مصرف مواد مخدر نداشته است.

نکته مهم دیگر، سازگاری نتایج این الگو با آزمونهای قبلی است که باعث اطمینان بیشتر به نتایج می‌شود. در هر دو روش، متغیر پابندی به هنجارهای دینی، بیشترین تأثیر معکوس بر گرایش به مصرف مواد مخدر را دارد. در ضمن، این متغیر خود تحت تأثیر متغیرهای پایگاه اقتصادی-اجتماعی و جنسیت، به‌جز تأهل، قرار گرفته و تأثیر کلی آنها بر گرایش به مصرف مواد مخدر، افزایشی بوده است.

ح) نتیجه‌گیری و بحث

طبق نظریه کنترل اجتماعی، پایداری به هنجارهای دینی سبب می‌شود تا کنترل درونی فرد افزایش یابد و وی در مواجهه با شرایط بحران‌زا و هیجانی، توانایی خودکنترلی بیشتری را بروز دهد. دین و هنجارهای آن از طریق برقراری یک نظم اخلاقی، تدارک فرصتهایی برای به دست آوردن شایستگی‌های یاد گرفته شده و تهیه قوانین اجتماعی، گرایش به مصرف مواد را تحت تأثیر قرار می‌دهند (اسیت، ۲۰۰۳: ۱۹). چنانچه فرد دارای پایداری بیشتری به هنجارهای دینی باشد، به تبع آن معنایی که به خود و جهان اطرافش می‌دهد، توأم با احساس ارزشمندی و هدفمندی است از این رو، احتمال کمتری دارد که به اقداماتی نظیر مصرف مواد دست زند که به احساس ارزشمند بودنش آسیب برساند یا مانع از رسیدن به اهدافش شود.

یافته‌های این تحقیق با تحقیقات پیشین همخوانی دارد. همسو با تحقیق زرگر و همکاران (۱۳۸۷) که رابطه منفی بین نگرش مذهبی و آمادگی به مصرف مواد مخدر را گزارش کردند، نتایج این تحقیق نیز پایداری به هنجارهای دینی را در رابطه مستقیم و معکوس با گرایش به مواد مخدر نشان داده است. *خدایاری فرد* و همکاران (۱۳۸۸) در نتیجه بررسی خود، بین سطح دینداری فرد و گرایش به مصرف مواد، رابطه منفی معنادار را اعلام کرده‌اند که نتایج بررسی حاضر نیز این یافته را مورد تأکید قرار می‌دهد. *براون* و همکاران (۲۰۰۱) دینداری را محافظی در برابر رفتارهای پرخطر از جمله مصرف مواد مخدر دانسته‌اند که تحقیق حاضر نیز بدین نتیجه نایل شده است. *استوارت* (۲۰۰۱) نتیجه بررسی خود را چنین عنوان می‌کند که گرایش افراد دارای باورها و نگرشهای مذهبی و معنوی به مصرف مواد، بسیار پایین است که این نتیجه در موازات نتایج تحقیق حاضر است. *کلین، الیفسون و استرک* (۲۰۰۶) بدین نتیجه رسیده‌اند که زنان به دلیل دارا بودن سطح دینداری بالاتر، کمتر به مصرف مواد تمایل داشته‌اند که این یافته نیز در تحقیق حاضر مورد تأکید قرار گرفته است.

یافته‌های این تحقیق با نظریات مطرح شده در چارچوب نظری همخوانی دارد و قابل بررسی است. نتایج نشان داد که دختران دانشجو گرایش کمتری نسبت مصرف مواد در مقایسه با پسران دانشجو دارند. در چارچوب نظری عنوان شد که دختران در دوران جامعه‌پذیری می‌آموزند که دلسوز، عاطفی و... باشند و نقشهای مهرورزانه را درونی سازند و چون مذهب مشوق این خصوصیات است، دختران پایداری بیشتری به هنجارهای دین پیدا می‌کنند (حاجی‌زاده و ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۱۴۱). این پایداری بیشتر سبب می‌شود که خودکنترلی دختران نسبت به انحرافات افزایش یابد و مانع از گرایش به انجام آنها شود. بر این اساس، پایداری بیشتر به هنجارهای دینی در بین دختران دانشجو دانشگاه فردوسی مشهد (میانگین ۴.۱ دختران در پایداری در برابر میانگین ۳.۳ برای پسران) سبب شده است تا کنترل بیشتری بر تمایلات خود داشته باشند. لذا گرایش کمتری را در مصرف مواد نسبت به پسران دانشجو گزارش کنند. نتایج حاصل از الگوی رگرسیون نیز تأییدکننده این مسئله است.

تأثیر پایبندی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد ... ۴۴۷

همچنین، نظریات درباره تأثیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی بر پایبندی به هنجارهای دینی و اثرگذاری آن بر گرایش به مصرف مواد مخدر مورد تأیید قرار گرفته است. به نظر ماکس وبر، اساساً دین پاسخی به دشواری‌ها و بی‌عدالتی‌های زندگی و کوششی برای توجیه ناکامی‌ها و در نتیجه ابزاری برای توانمند کردن انسانها برای کنار آمدن با مشکلات و اعتماد به نفس بخشیدن به آنها در برابر مشکلات است (همیلتون، ۱۳۹۲: ۲۴۲). اعضای پایگاههای پایین برای تفسیر موقعیت زندگی خود به نوعی توجیه الهی تمسک می‌جویند و درصدد آنند که با توسل به باورهای دینی خود، شرایط موجود را تفسیر کنند. به همین دلیل نیز اعضای این پایگاه نسبت به پایگاه بالا، گرایشهای مذهبی قوی‌تری را دارا می‌باشند. بالا بودن پایبندی به باورها و هنجارهای دینی باعث می‌شود کنترل درونی این افراد نسبت به کجروی و انحرافات افزایش یافته و مانع از گرایش آنها به انجام این اعمال شود. میانگین محاسبه شده برای پایبندی به هنجارهای دینی پایگاههای مختلف بدین ترتیب بوده است: ۲.۴ برای پایگاه پایین، ۵.۳ برای پایگاه متوسط و ۱.۳ برای پایگاه بالا. با استناد به نتایج معادله رگرسیون، پایگاه اقتصادی- اجتماعی تأثیر مثبتی بر گرایش به مصرف مواد دارد؛ بدین معنی که پایگاههای بالا گرایش بیشتری نسبت به سایر طبقات دارند که این گرایش مثبت در تضاد با پایبندی به هنجارهای دینی پایگاههای مختلف است. هر چه پایگاه پایین‌تر، پایبندی به هنجارهای دینی بیشتر و گرایش به مصرف مواد کمتر؛ و بالعکس، هر چه پایگاه بالاتر، پایبندی به هنجارهای دینی کمتر و گرایش به مصرف مواد، بیشتر.

پیشنادهای تحقیق

- تقویت پایبندی به هنجاری‌های مذهبی به عنوان یک عامل مهم در پیشگیری از مصرف مواد مخدر و هر گونه رفتار پرخطر دیگر؛ این مهم می‌تواند از طریق برنامه‌های مذهبی و تشکیل کانون و گروههای مرتبط محقق شود.
- نتایج پژوهش حاضر، افراد دارای طبقه اجتماعی بالا را دارای تمایلات بیشتری نسبت به مصرف مواد مخدر نشان می‌دهد. بنابر این، شناسایی این گروه از دانشجویان می‌تواند به مسئولان در ارائه برنامه جهت پیشگیری کمک کند.
- پسران دانشجو تمایل بسیار بالاتری نسبت به مصرف مواد داشته‌اند. لذا این گروه می‌بایست به عنوان گروه هدف در برنامه‌ریزی‌ها انتخاب شود؛ به ویژه پسران متعلق به طبقات اجتماعی بالا.

پیشنادهایی برای تحقیقات آتی:

- بررسی عوامل مؤثر بر افزایش پایبندی به هنجارهای مذهبی با توجه به تأثیرگذاری مناسب این متغیر بر پیشگیری از مصرف مواد و به طور کلی بر خودکنترلی.

- بررسی متغیرهای روان‌شناختی، همچون: اعتماد به نفس، فشارهای روانی، میزان کنترل خانواده و دوستان بر مصرف مواد مخدر و پیشگیری از آن.

بررسی متغیرهای محیطی، همچون: در دسترس بودن مواد مخدر، فضای موجود در دانشگاه و به ویژه خوابگاه‌های دانشجویی، امکانات اوقات فراغت دانشگاه و... بر مصرف مواد مخدر و پیشگیری از آن.

منابع

- آدرم، مهدیه و زهرا نیک‌منش (۱۳۹۱). «گرایش به مصرف مواد در جوانان بر اساس ویژگی‌های شخصیت». *مجله تحقیقات علوم پزشکی زاهدان*، سال چهاردهم، ش ۲: ۱۰۴-۱۰۱.
- آزاد ارمکی، تقی و فاطمه مدیری (۱۳۹۲). «جنسیت و دینداری». *جامعه‌شناسی کاربردی*، دوره بیست و چهارم، ش ۳: ۱۴-۱.
- اختر محقق، مهدی (۱۳۸۵). *جامعه‌شناسی اعتیاد*. تهران: مؤلف.
- اصغری، فرهاد؛ عزت‌الله کرد میرزا و لیلا احمدی (۱۳۹۲). «رابطه نگرش مذهبی، منبع کنترل و گرایش به سوء مصرف مواد در دانشجویان». *فصلنامه اعتیادپژوهی و سوء مصرف مواد*، سال هفتم، ش ۱: ۱۱۶-۱۰۶.
- اله‌پناه، شب‌نم (۱۳۸۹). «زاویه جامعه‌شناسی اعتیاد به مواد مخدر». *مجله اصلاح و تربیت*، سال نهم، ش ۱۰۵: ۱۶-۱۰.
- باقیانی مقدم، محمدحسین (۱۳۸۷). «مقایسه دیدگاه معتادین و غیر معتادین در مورد علل گرایش به اعتیاد». *فصلنامه پژوهشی دانشکده بهداشت یزد*، دوره هفتم، ش ۳: ۴۸-۴۰.
- برکویتز، لئونارد (۱۳۷۲). *روان‌شناسی اجتماعی*. ترجمه محمدحسین فرجاد. تهران: اساطیر.
- بهروان، حسین (۱۳۸۳). «نقش مشارکت اجتماعی و فرهنگی در احساس تغییرات فرهنگی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد)». *مطالعات جوانان*، سال سوم، ش ۶: ۵۸-۲۶.
- بهروان، حسین و ندا بهروان (۱۳۹۱). «تبیین جامعه‌شناختی بازگشت به زندان با تأکید بر نظریه برجسب». *مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد*، سال نهم، ش ۱: ۶۲-۳۳.
- بهروان، حسین، محسن نوغانی و اعظم عباچی (۱۳۹۰). «بررسی فرایند برجسب‌زنی به بیماران اچ.آی.وی (ایدز) و پیامدهای آن». *مجله جامعه‌شناسی ایران*، سال دوازدهم، ش ۳: ۱۶۶-۱۴۳.
- بهروان، حسین و سید علیرضا میر انوری (۱۳۸۹). «تحلیل جامعه‌شناختی بازگشت مجدد معتادان به اعتیاد در مرکز اجتماع درمان‌مدار (TC) شهر مشهد در سال ۱۳۸۸». *مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران*، دوره اول، ش ۱: ۷۸-۴۵.
- جواهری، فاطمه (۱۳۸۶). «کندوکاوی در آثار قشربندی جامعه؛ بررسی تأثیر پایگاه اجتماعی-اقتصادی دانشجویان بر گرایشها و رفتار آنان». *پژوهشنامه علوم انسانی*، دوره هشتم، ش ۵۳: ۱۱۶-۸۳.
- حاجی‌زاده میمندی، مسعود و فاطمه ابراهیمی صدرآبادی (۱۳۸۶). «رابطه جنسیت با میزان و ابعاد دینداری». *فصلنامه زن در توسعه و سیاست*، سال هشتم، ش ۳: ۱۵۱-۱۳۵.
- حجاریان، احمد و یوسف قنبری (۱۳۹۲). «شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های اجتماعی مؤثر در گرایش جوانان روستایی به اعتیاد در مناطق روستایی شهرستان اصفهان». *فصلنامه اعتیادپژوهی و سوء مصرف مواد*، سال هفتم، ش ۲۷: ۷۸-۶۷.

۴۵۰ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۶

- خدایاری فرد، محمد؛ روح‌الله شهبایی و سعید اکبری زردخانه (۱۳۸۸). «رابطه دینداری و خودکنترلی با گرایش به مصرف مواد در دانشجویان». *مجله رفاه اجتماعی*، سال نهم، ش ۳۴: ۱۳۰-۱۱۵.
- رجالی، مهری و مهرناز مستأجران (۱۳۹۱). «بررسی وضعیت نگرش مذهبی دانشجویان دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی اصفهان». *مجله تحقیقات نظام سلامت*، سال هشتم، ش ۲: ۳۱۹-۳۱۴.
- رفعت‌جاه، مریم و فائزه روح‌افزا (۱۳۹۱). «مطالعه عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر نگرش به هویت دینی زن مسلمان». *مجله مسائل اجتماعی ایران*، سال سوم، ش ۲: ۹۲-۶۱.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۸). *آئومی اجتماعی*. تهران: سروش.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۲). *سنجش گرایش روستائیان نسبت به جهاد سازندگی*. تهران: مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.
- زرگر، یدالله؛ بهمن نجاریان و عبدالزهره نعمانی (۱۳۸۷). «بررسی رابطه ویژگی‌های شخصیتی (هیجان‌خواهی، ابراز وجود، سرسختی روان‌شناختی) نگرش مذهبی و رضایت زناشویی با آمادگی اعتیاد به مواد مخدر در کارکنان یک شرکت صنعتی در اهواز». *مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز*، سال سوم، ش ۱۴: ۹۹-۱۲۰.
- سام‌آرام، عزت‌الله؛ روزبه کردونی، عقیل دققله و سید مرتضی افقه (۱۳۸۷). «آسیب اجتماعی اعتیاد در بین جوانان روستایی؛ مطالعه موردی روستاهای شهرستان اهواز». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال یازدهم، ش ۳: ۵۰-۲۷.
- عبدالرسولی، رضا (۱۳۸۷). «بررسی عوامل مؤثر در اعتیاد جوانان ۱۴ تا ۲۹ ساله شهر تهران بر اساس نظریه آگینو». *فصلنامه مطالعات فرهنگ-ارتباطات*، سال نهم، ش ۲: ۱۱۴-۷۹.
- علمی یزدی، محمدتقی (۱۳۷۹). *بررسی مسائل نگرشی از نوجوانان بزهکار*. تهران: منفرد.
- علی‌اکبری دهکردی، مهناز (۱۳۸۶). «بررسی مقایسه‌ای ملاکهای همسرگزینی در دختران جوان شهر اهواز». *مجله دانشور رفتار*، سال چهاردهم، ش ۲۵: ۸۳-۷۵.
- فاضلی، عصمت و فاطمه مولوی (۱۳۸۲). «بررسی مصرف مواد مخدر در میان معناتان مرد ایران». *فصلنامه اعتیاد پژوهی*، سال اول، ش ۱: ۵۲-۴۰.
- فروتنی، محمدرضا و محسن رضاییان (۱۳۸۳). «شناخت سوء مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان شهرستان لارستان». *فصلنامه پرستاری ایران*، سال هجدهم، ش ۴۳: ۲۹-۲۱.
- قائمی، علی (۱۳۶۴). *آسیبها و عوارض اجتماعی*. تهران: امیری.
- قربانی، حسین (۱۳۸۴). «مواد مخدر: نقش مذهب در پیشگیری از اعتیاد». *روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ش ۴۴: ۵۰-۴۸.
- کرتیس، آنتونی جی (۱۳۸۹). *روان‌شناسی سلامت*. ترجمه علی فتحی آشتیانی و هادی عظیمی آشتیانی. تهران: بعثت، چ پنجم.

تأثیر پایبندی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد ... ♦ ۴۵۱

- کلدی، علیرضا و مریم غفوریان قالیباف (۱۳۸۷). «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر معیارهای همسرگزینی». *مجله جامعه‌شناسی معاصر*، سال اول، ش ۱: ۱۷۲-۱۵۵.
- محمدی، سید داوود و مهناز مهربانی‌زاده (۱۳۸۵). «ارتباط نگرش مذهبی با مکان کنترل و نقش جنسیت». *فصلنامه پژوهش‌های روان‌شناختی*، سال نهم، ش ۱۸: ۶۴-۴۷.
- محمدی، محمدعلی و بهروز دادخواه (۱۳۸۰). «نقش مذهب در پیشگیری از اعتیاد». *اصول بهداشت روانی*، ش ۱۰-۹: ۳۴-۲۷.
- مهدوی، محمدصادق؛ افسانه ادیسی و احسان رحمانی خلیلی (۱۳۸۹). «شناسایی میزان دینداری و مقایسه آن در گروه‌های متفاوت شهروندان تهرانی». *نامه پژوهش فرهنگی*، سال یازدهم، ش ۱۱: ۱۶۵-۱۳۹.
- ناظری‌پور، علی‌اصغر (۱۳۹۰). «بررسی نظریه‌های خرده‌فرهنگها، آنومی و یادگیری اجتماعی روی مسئله مواد مخدر و اعتیاد در جامعه». *ماهنامه ایران پاک*، ش ۳۹: ۲۶-۲۴.
- همیلتون، ملکم (۱۳۹۲). *جامعه‌شناسی دین*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: ثالث، چ چهارم.
- Abdolrasouli, R. (2008). "Factors in the Addiction of Young People 14 to 29 in Tehran based on Agino Theory". *Journal of Culture & Communications*, Vol. 9, No. 2: 79-114.
- Adrom, Mahdiyeh & Zahra Nikmanesh (2012). "Prediction of Addiction Potential in Youth According to Personality Trait". *Zahedan Journal of Research in Medical Sciences*, Vol. 14, No. 2: 101-104.
- Akhtar Mohagheghi, Mehdi (2006). *The Sociology of Addiction*. Tehran: Moalef Publishers.
- Aliakbari Dehkordi, M. (2007). "Evaluation Criteria for Marriage in Ahwaz Young Girl". *Journal of Behavior*, Vol. 14, No. 25: 75-83.
- Allahpanah, Shabnam (2010). "Sociology Angle Drug Addiction". *Correcting and Training Journal*, Vol. 9, No. 105: 10-16
- Argyle, Michael & Andrew Colman (1999). *Social Psychology*. London and New York: Longman. 4th Edite.
- Asghari, Farhad; Ezatallah Kord Mirza & Leila Ahmadi (2013). "The Relationship between Religious Attitudes, Locus of Control and Tendency to Substance abuse among Students". *Quarterly Journal of Research on Addiction*, Vol. 7, No. 25: 106-116.
- Azad Armaki, Taghi & Fatemeh Modiri (2013). "Gender and Religion". *Applied Sociology*, Vol. 24, No. 3: 1-14.
- Baghiani Moghadam, M.H. (2008). "A Comparison of Addicts and Non-Addicts Viewpoint on Causes of Tendency to Addiction". *Journal of School of Public Health Yazd*, Vol. 7, No. 3: 40-48.
- Behravan, H (2004). "The Role of Social and Cultural Participation in the Sense of Cultural Changes (Case Study University of Mashhad)". *Journal of Youth Studies*, Vol. 3, No. 6: 26-58.

- Behravan, Hussein & N. Behravan (2012). “**Sociological Explanation Back to Prison, with an Emphasis on Theory Labeled**”. *Journal of Social Sciences Faculty of Human Sciences*, Ferdowsi University of Mashhad, Vol. 9, No. 1: 33-62.
- Behravan, Hussein & Syed Ali Myranvry (2009). “**Sociological Analysis of Returning to Drug Addicts Center Therapeutic Community (TC) in Mashhad in 2008**”. *Iranian Journal of Social Problems*, Vol. 1, No. 1: 45-78.
- Behravan, Hussein; Mohsen Nogani & Azam Abachy (2011). “**The Process of Labeling the HIV (AIDS) and its Consequences**”. *Iranian Journal of Sociology*, Vol. 12, No. 3: 142-166.
- Berkowitz, Leonard (1993). **Social Psychology**. Translated by Mohammad Hossein Farjad. Tehran: Asatir Publishers.
- Brown, Tamara; Gregory Parks, Rick Zimmerman & Clarendia Phillips (2001). “**The Role of Religion in Predicting Adolescent Alcohol Use and Problem Drinking**”. *Journal of Studies on Alcohol*, Vol. 62, No. 5: 696-705.
- Curtis, Anthony J. (2010). **Health Psychology**. Translation Fathi Ashtiani and Azimi Ashtiani. Tehran: Besat Publisher.
- Fazeli, E. & F. Molavi (2002). “**The Man's Drug Use among Drug Users**”. *Quarterly Journal of Research on Addiction*, Vol. 1, No. 1: 40-52.
- Forotani, M.R. & M. Rezaeian (2004). “**Understanding Drug abuse among Students Larestan City**”. *Quarterly Nursing of Iran*, Vol. 18, No. 43: 21-29.
- Ghaemi, A. (1985). **Damages and Social Effects**. Tehran: Amiri Publisher.
- Ghorbani, H. (2005). “**Drugs: the Role of Religion in the Prevention of Addiction**”. *Journal of Psychology*, No. 44: 48-50.
- Hajizadeh Meymandi, M. & F. Ebrahimi Sadrabadi (2007). “**The Relationship between Gender and the Religious Dimension**”. *Journal of Women in Development & Politics*, Vol. 8, No. 3: 135-151.
- Hamilton, Malcolm (2013). **Sociology of Religion**. Translator Salasi. Tehran: Sales Publisher.
- Hayes, Bernadette (1995). “**Religious Identification and Moral Attitudes: The British Case**”. *British Journal of Sociology*, Vol. 46, No. 3: 457-474.
- Javaheri, Fatemeh (2007). “**Explored the Effects of Population Stratification, Social-Economic Impact Study on the Attitudes and Behavior of Students**”. *Journal of Human Sciences*, Vol. 8, No. 53: 83-116.
- Khodayarifard, M; R. Shahabi & S. Akbari Zardkhaneh (2009). “**The Relationship between Religiosity and Self-Control with a Tendency to Drug abuse among Students**”. *Journal of Social Welfare*, No. 34: 115-130.
- Klein, Hugh; Kirk Elifson & Claire Sterk (2006). “**The Relationship between Religiosity and Drug Use among at Risk Women**”. *Journal of Religion and Health*, Vol. 45, No. 1: 40-56.
- Koenig, Harold; Linda George, Keith Meador, Dan Blazer & Stephen Ford (1994). “**Religious Practices and Alcoholism in a Southern Adult Population**”. *Hospital and Community Psychiatry*, Vol. 45, No 3: 225-231.

- Koldi, A. & M. Ghafarian (2008). "The Social Factors that Influence Mate Selection Criteria". *Journal of Contemporary Sociology*, Vol. 1, No. 1: 155-172.
- Leigh, Janis; Sarah Bowen & Alan Marlatt (2005). "Spirituality, Mindfulness and Substance abuse". *Addictive Behaviors*, Vol. 30, No. 7: 1335-1341.
- Mahdavi, M.; A. Edrisi & E. Rahmani Khalili (2010). "The Religious Identification and Comparison of Different Groups of Citizens". *Journal of Educational Research*, Vol. 11, No. 11: 139-165.
- Merrill, Ray; Jeffrey Folsom & Susan Christopherson (2005). "The Influence of Family Religiosity on Adolescent Substance Use According to Religious Preference". *Social Behavior and Personality*, Vol. 33, No. 8: 821-833.
- Merrill, Ray; Richard Salazar & Nicole Gardner (2001). "Relationship between Family Religiosity and Drug Use Behavior among Youth". *Social Behavior and Personality*, Vol. 29, No. 4: 347-361.
- Miller, Lisa; Mark Davies & Steven Greenwald (2000). "Relationship between Family Religiosity and Substance Use and abuse among Adolescents in the National Co Morbidity Survey". *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, Vol. 39, No. 9: 1190-1197.
- Mohammadi, D. & M. Mehrabizadeh (2006). "The Relationship between Religious Attitudes and Locus of Control and Gender". *Journal of Psychological Research*, Vol. 9, No. 18: 47-64.
- Mohammadi, M. & B. Dadkhah (2001). "The Role of Religion in the Prevention of Addiction". *Journal of Mental Health*, No. 9-10: 27-34.
- Mumford, Michael; Andrea Snell & Michael Hein (1993). "Varieties of Religious Experience: Continuity and Change in Religious Involvement". *Journal of Personality*, Vol. 61, No. 2: 265-297.
- Nazeri Pour, A. (2011). "Study of Theories of Subcultures, Anomie and Social Learning on the Problem of Drug abuse and Addiction in Society". *Journal of Iran Pak*, No. 39: 24-26.
- Nonnemaker, James; Clea McNeely & Clea Blum (2003). "Public and Private Domains of Religiosity and Adolescent Health Risk Behavior: Evidence from the National Longitudinal Study of Adolescent Health". *Social Science and Medicine*, Vol. 57, No. 11: 2049-2054.
- Olomi Yazdi, M. (2000). *Attitudinal Issues of Juvenile Offenders*. Tehran: Monfared Publisher.
- Rafatjah, M. & F. Rohafza (2012). "Social and Cultural Factors Affecting the Religious Identity of Muslim Women". *Iranian Journal of Social Problems*, Vol. 3, No. 2: 61-92.
- Rafipour, F. (1993). *Sensing the Villagers Tend to Jihad*. Tehran: Centre for Research and Study of Rural Issue.

- Rafipour, F. (1999). **Social Anomie**. Tehran: Soroush Publications.
- Regnerus, Mark & Glen Elder (2003). “**Religion and Vulnerability among Low-Risk Adolescents**”. *Social Science Research*, Vol. 32, No. 4: 633-658.
- Rejali, M. & M. Mostajeran (2012). “**Health Survey of Religious Attitudes University Students**”. *Journal of Health System Research*, Vol. 8, No. 2: 314-319.
- Richard, Alan; David Bell & Jerry Carlson (2000). “**Individual Religiosity, Moral Community and Drug User Treatment**”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 39, No. 2: 240-246.
- Sam Aram, E.; R. Kordevany, A. Daghagheleh & M. Afqhe (2008). “**The Social Problems of Drug Addiction among Young Rural Villages of the City of Ahwaz**”. *Journal of Rural Development*, Vol. 11, No. 3: 27-50.
- Silberman, Israela (2005). “**Religion as a Meaning System: Implications for the New Millennium**”. *Journal of Social Issues*, Vol. 61, No. 4: 641-663.
- Smith, Christian (2003). “**Theorizing Religious Effects among American Adolescents**”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 41, No. 1: 17-30.
- Stewart, Chris (2001). “**The Influence of Spirituality on Substance Use of College Students**”. *Journal of Drug Education*, Vol. 31, No. 4: 343-351.
- Wills, Thomas; Alison Yaeger & James Sandy (2003). “**Buffering Effects of Religiosity for Adolescent Substance Use**”. *Psychology of Addictive Behaviors*, Vol. 17, No 1: 24-31.
- Zargar, Y.; B. Najarian & A. Nomani (2008). “**The Relationship between Personality Traits (Sensation Seeking, Assertiveness, Hardiness) Religious Attitudes and Satisfaction with the Preparation of Drug Addiction among Employees of an Industrial Company in Ahvaz**”. *Journal of Education and Psychology Chamran University*, Vol. 3, No. 14: 99-120.

